

ОТА ONALAR VA BOLALAR O'RTASIDAGI KELISHMOVCHILIKLARNI BARTARAF ETISH

Nazarova Lolaxon Mamajo'rayevna

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani MMTBga
qarashli 24-umumiy o'rta ta'lim
maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilaviy munosabatlar tizimida ota-onalar va bolalar o'rtasida yuzaga keluvchi kelishmovchiliklarning sabablari, ularning psixologik va sotsial jihatlari, turli yosh bosqichlarida ziddiyatli vaziyatlarning namoyon bo'lish xususiyatlari ilmiy-nazariy asosda tahlil etilgan. Shuningdek, ushbu kelishmovchiliklarni bartaraf etishning zamonaviy psixologik-pedagogik yondashuvlari, konstruktiv muloqot madaniyati, ota-onalarning emotsional savodxonligi va ijtimoiy-psixologik yordam vositalarining amaliy ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: oilaviy munosabatlar, kelishmovchilik, ota-ona va bola, konflikt, psixologik yondashuv, muloqot madaniyati, tarbiya, murosaga kelish.

Oila jamiyatning eng kichik ijtimoiy birligi sifatida inson shaxsining shakllanishida beqiyos rol o'ynaydi. Unda mavjud bo'lgan munosabatlar tizimi, tarbiyaviy ta'sirlar va kommunikatsiya madaniyati har bir a'zo, xususan, farzandning ruhiy va aqliy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ammo oiladagi munosabatlarda har doim ham uyg'unlik, anglashuv va o'zaro hurmat ustuvor bo'lmaydi. Turli yoshdagi bolalar bilan ota-onalar o'rtasida qarama-qarshi fikrlar, tushunmovchiliklar, ba'zan esa ochiq ziddiyatlar ro'y berishi mumkin. Bu kabi kelishmovchiliklar har doim ham salbiy oqibatlariga olib kelmaydi. Aksincha, ular o'zaro anglashuvga erishish, hissiy yaqinlikni mustahkamlash, shaxsiy chegaralarni aniqlashtirish imkonini beradi. Biroq kelishmovchiliklar to'g'ri boshqarilmasa, oilaviy iqlim buziladi, bolaning psixik rivojlanishida salbiy o'zgarishlar yuzaga keladi, ishonchli muloqot yo'qoladi. Shu bois ushbu maqolada mazkur muammoga ilmiy-nazariy va amaliy yondashiladi.

Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi kelishmovchiliklarning asosiy sabablari

Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi kelishmovchiliklar bir qancha omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida psixologik, tarbiyaviy, kommunikativ va madaniy tafovutlar yetakchi o'rin tutadi. Ushbu omillar quyidagicha tahlil qilinadi:

1. **Psixologik tafovutlar:** Bolaning o'sishi bilan uning mustaqillikka intilishi kuchayadi. Ayniqsa o'smirlilik davrida shaxsiy "men" ni anglash kuchayib, ota-onaning nazoratini bosim deb qabul qilish boshlanadi. Ota-onalar esa hali ham farzandlarini nazorat ostida ushlashga harakat qilishadi. Bu esa ziddiyatli vaziyatlarga sabab bo'ladi.

2. **Tarbiya uslublaridagi nomutanosiblik:** Avtoritar, demokratik yoki liberal tarbiya uslubining haddan ortiq qo'llanishi bolaning xulq-atvori va muloqotiga ta'sir qiladi. Masalan, haddan ortiq qat'iylik yoki erkinlik bolaning ota-onaga nisbatan norozilik tuyg'usini kuchaytiradi.

3. **Kommunikativ to'siqlar:** Ota-onalar va bolalar o'rtasida ochiq muloqot bo'lmaganda, his-tuyg'ular ifodalanmay qoladi. Bolaning ichki dunyosi tushunilmaydi, bu esa hissiy begonalashuvga olib keladi.

4. **Ijtimoiy-kul'turaviy omillar:** Texnologik taraqqiyot, zamonaviy axborot vositalarining ta'siri natijasida bolalar bilan ota-onalar dunyoqarashida tafovutlar vujudga keladi. Natijada qadriyatlar tizimida ziddiyatlar paydo bo'ladi.

Kelishmovchiliklarning salbiy oqibatlari

O'z vaqtida bartaraf etilmagan kelishmovchiliklar bola psixikasida jiddiy salbiy iz qoldiradi:

- ✓ Emotsional zo'riqish, stress va xavotirlik holatlari;
- ✓ Ijtimoiy ajralish, ota-onaga nisbatan ishonchsizlik;
- ✓ Passivlik yoki tajovuzkorlikning kuchayishi;
- ✓ O'z-o'zini baholashda muammolar va shaxsiy izolyatsiya.

Shuningdek, ota-onalar tomonidan bolalarning shaxsiy fikrini rad etish, ularning hayotiy tanlovlariga befarqlik ko'rsatish ham kelishmovchilikni chuqurlashtiradi.

Ushbu muammoni hal etishda quyidagi yo'llar samarali hisoblanadi:

1. **Muloqot madaniyatini shakllantirish:** Ota-onalar bolaning fikrini baholamasdan tinglashni, o'zaro ishonch asosida muloqot qilishni o'rganishlari kerak. Aktiv tinglash, "men-xabar" usuli, empatiya kabi texnikalar bu jarayonda muhim o'rin tutadi.
2. **Emotsional intellektni rivojlantirish:** Ota-onalar farzandlarining his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va ularga hamdard bo'lish ko'nikmalarini egallashlari kerak. Bu orqali murosaga kelish imkoniyati oshadi.
3. **Yosh xususiyatlarini hisobga olish:** Har bir yosh davrining psixologik talablari va ehtiyojlari mavjud. Ularni inobatga olgan holda ota-onaning yondashuvi o'zgarishi kerak. Masalan, o'smirlikda mustaqillikni tan olish, bolalikda esa mehr va qo'llab-quvvatlash ustuvor bo'lishi lozim.
4. **Qarorlar qabul qilishda bolani ishtirok ettirish:** Har qanday oilaviy masala yoki rejalashtirishda farzandni jalb etish, uning fikrini tinglash orqali ishonchli muhit yaratiladi.
5. **Oilaviy maslahat va psixologik ko'mak xizmatlaridan foydalanish:** Maxsus oilaviy psixologlar, maktab psixologlari, maslahat markazlari orqali nizolarni konstruktiv hal qilish imkoniyati mavjud.

Ilmiy va amaliy takliflar

- Har bir maktabda ota-onalar uchun psixologik-pedagogik seminarlar tashkil qilish;
- Ota-onalar va farzandlar uchun birgalikdagi treninglar va kommunikativ mashg'ulotlar tashkil etish;
- Mass-media orqali oilaviy munosabatlar madaniyatini yorituvchi ko'rsatuvlar yaratish;

➤ Ota-onalarga emotsional savodxonlikni oshirish bo'yicha metodik qo'llanmalar ishlab chiqish.

Oila — inson shaxsining shakllanishida asosiy ijtimoiy institut bo'lib, u farzandning dunyoqarashi, xarakteri, hissiy dunyosi va ijtimoiy moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har bir bola oilada muhabbat, e'tibor, hurmat va tushunishni his etishga muhtoj. Biroq turli sabablarga ko'ra, ota-onalar va bolalar o'rtasida kelishmovchiliklar, ziddiyatlar paydo bo'lishi mumkin. Bu kelishmovchiliklar ba'zan tabiiy jarayon sifatida qabul qilinsa-da, agar ular to'g'ri boshqarilmasa, salbiy oqibatlarga olib kelishi muqarrar. Shuning uchun ota-onalar va bolalar o'rtasidagi anglashmovchiliklarni bartaraf etish, sog'lom oilaviy muhitni shakllantirish muhim psixologik, pedagogik va sotsial masala sanaladi. Kelishmovchiliklarning kelib chiqish sabablari turlicha bo'lib, ularni chuqur psixologik va pedagogik jihatdan tahlil qilish lozim. Eng avvalo, bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda uning rivojlanish bosqichlaridagi ehtiyojlarini chuqur anglash muhim. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalar ko'proq e'tibor va mehrga muhtoj bo'lsa, o'smirlilik davrida mustaqillikka intilish, o'zini tasdiqlash ehtiyoji kuchayadi. Bu holatlarda ota-onalar farzandlarini o'z holiga tashlab qo'ymasdan, ularning psixologik ehtiyojlarini inobatga olib yondashishlari kerak. Aks holda, farzandlarda tushunilmaslik, befarqlik, begonalashuv kabi salbiy hissiyotlar shakllanadi.

Ko'p hollarda ota-onalarning o'z farzandlariga nisbatan haddan ortiq talabchan yoki befarq bo'lishi kelishmovchiliklarga sabab bo'ladi. Avtoritar tarbiya uslubida ota-onalar boladan so'zsiz itoat qilishni talab qiladi, uning fikrini inobatga olmaydi. Bu esa bolaning ichki noroziligi, tajovuzkorligi yoki isyonkorlik sifatlarining shakllanishiga olib keladi. Aksincha, haddan ortiq erkinlik berish ham bolaning nazoratsiz harakat qilishiga, ota-onaning fikrini inkor etishga olib keladi. Har ikki holatda ham oilaviy muhitda ziddiyatli vaziyatlar yuzaga keladi. Shu sababli tarbiya uslubida muvozanatni topish, bolaga mehr bilan yondashish, bir vaqtning o'zida mas'uliyatni ham singdirish zarur.

Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi kommunikatsiya madaniyatining yetarli emasligi ham anglashmovchiliklarning asosiy omillaridan biridir. O'zaro suhbatda bolani tinglamaslik, fikrini bepisand qabul qilish, his-tuyg'ulariga e'tibor bermaslik natijasida bolada ishonchsizlik, ichki yakkalanish holatlari yuzaga keladi. Farzand ota-onasi bilan ochiq muloqot qilolmasa, muammolarini tashqi manbalarda hal etishga urina boshlaydi, bu esa ko'pincha salbiy ta'sirlarga olib keladi. Zamonaviy oilalarda telefon, internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali muloqot qilish kuchayib, yuzma-yuz suhbatlar kamaygani ham bu jarayonda muhim o'rin tutmoqda. O'smirlik davri kelishmovchiliklarning eng ko'p ro'y beradigan bosqichi hisoblanadi. Chunki bu davrda bolada shaxsiy fikrga ega bo'lish, o'z qarorlarini mustaqil qabul qilish istagi kuchayadi. Ota-onalar esa hali uni bola deb hisoblab, barcha ishlarini nazorat ostida saqlashga harakat qilishadi. Bu holat o'smirda norozilik, tushunilmaslik, qarshilik ko'rsatish kabi munosabatlarni shakllantiradi. Ota-onalar bu bosqichda farzandlariga ishonch bildirish, ularning shaxs sifatida shakllanishini qo'llab-quvvatlash orqali kelishmovchiliklarni yumshatishlari mumkin.

Kelishmovchiliklarni bartaraf etishda muloqot madaniyati asosiy omil hisoblanadi. Ota-onalar bolaning fikrini tinglash, uning hissiy holatini tushunishga harakat qilish, muammolarni birgalikda hal qilish kabi yondashuvlarni qo'llashlari lozim. Psixologiyada "Aktiv tinglash" usuli aynan shu maqsadda qo'llaniladi. Unda ota-ona bolani baholamasdan tinglaydi, so'zini bo'lmaydi va faqatgina uni tushunishga harakat qiladi. Bu usul ishonchli muloqot uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, "men-xabar" texnikasi ham kelishmovchiliklarni konstruktiv hal etishda muhim vosita bo'lib, ota-onaning o'z his-tuyg'ularini bolani ayblamasdan ifodalashiga yordam beradi. Masalan, "Sen doim tartibsizsan!" degan gap o'rniga "Men xona tartibsiz bo'lganda o'zimni bezovta his qilaman" degan ifoda salbiy baholashdan yiroqdir. Bu usul farzandning himoyalanih instinktini qo'zg'amaydi va suhbatni tinch ohangda davom ettirishga imkon beradi.

Emotsional intellektni rivojlantirish ham oilaviy muhitdagi ziddiyatlarni yumshatishda muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar o‘z his-tuyg‘ularini tan olish, boshqarish va bolalarnikini anglash orqali emotsional sezgirlik darajasini oshirishlari lozim. Bu orqali har ikki tomon o‘zini anglagan va tushungan holatda muloqotga kirishadi. Hissiy savodxonlik oiladagi sog‘lom iqlimning garovidir. Shuningdek, qarorlar qabul qilishda bolani ishtirok ettirish ham ziddiyatlarni kamaytiradi. Ota-onalar farzandlariga o‘z fikrini bildirish, turli muhim masalalarda maslahat berish imkoniyatini berishlari orqali ularni qadrlashlarini namoyon etadilar. Bu esa bola shaxsining mustahkamlanishi, oilaga nisbatan ishonch va sadoqat hissining shakllanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy oilalarda yuzaga kelayotgan muammolarni hal etishda ijtimoiy-psixologik xizmatlarning roli katta. Maktab va maktabgacha ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan psixologlar, maslahatchilar oilaviy munosabatlar, tarbiya masalalarida kerakli ko‘mak berishlari lozim. Shuningdek, ota-onalar uchun tashkil etiladigan seminar, trening va vebinarlar orqali ularning pedagogik va psixologik bilimlarini oshirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, ota-onalar va bolalar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar — bu oilaviy hayotning ajralmas qismi. Muhimi, ushbu kelishmovchiliklarni qanday boshqarish va qanday yondashuv asosida hal qilishdir. Sog‘lom va mehrga to‘la oilaviy muhitda farzandlar ijtimoiy jihatdan faol, emotsional jihatdan barqaror va mustaqil shaxs sifatida kamol topadi. Ota-onalarning bolalarga nisbatan sabr-toqatli, tushunishga tayyor va hissiy jihatdan sezgir bo‘lishlari bu jarayonda muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allport, G. W. (2003). *Shaxsning psixologik tabiati*. Toshkent: O‘qituvchi.
2. G‘ofurov, X. (2018). *Oila psixologiyasi asoslari*. Toshkent: Fan.
3. Musurmonova, O. (2020). *Pedagogik psixologiya*. Toshkent: Ilm ziyo.

4. Vygotsky, L. S. (2005). *Bola psixologiyasi va rivojlanishi*. Moskva: Pedagogika.
5. Mamatqulov, X. (2022). “Oilaviy muhitda emotsional intellektning ahamiyati”, *Psixologiya va hayot* jurnali, №3.
6. Qodirova, G. (2021). *Farzand tarbiyasida kommunikatsiya madaniyati*. Samarqand: Zarafshon nashriyoti.